
UDK 78(497.6Mostar)"1878/195"
061.22:78](497.6Mostar)"1878/195"

Pregledni članak

Primljeno: 16. XI. 2010.

LIDIJA VLADIĆ MANDARIĆ – IVANA TOMIĆ FERIĆ
Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti
Sveučilišta u Mostaru
Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu

GLAZBENI ŽIVOT MOSTARA U PRVOJ POLOVINI XX. STOLJEĆA

Sažetak

Ovom se studijom nastoje rekonstruirati osobitosti glazbene kulture u Mostaru u prvoj polovini XX. stoljeća, njezine vrste, ishodišta i značenje u kontinuitetu, s težištem na institucionalno organiziranoj glazbenoj praksi i njezinoj povezanosti sa širim društvenim kontekstom. Pristup što ga je nametnuo tako postavljeni istraživački cilj obuhvaća predstavljanje glazbene stvaranosti u okviru kulturne, ali i političke povijesti izabrana vremena, čiji je rezultat u najvećoj mjeri i bila. U polju autonomnoga, glazba do sredine XX. stoljeća gotovo da i nije postojala jer se funkcionalno povezivala s oblicima svijesti i načinima života sredine čiju su zbilju obilježile mijene režima, stranačka trvenja vlasti i vladara, gospodarske, političke i kulturološke razlike ostavivši zamjetne tragove u njezinu povijesnome hodu. Stoga se pristup glazbi kao dijelu cjelokupnoga društveno-političkog i kulturnoga života činio jedino ispravnim. Predložena građa može se promotriti kao mozaična cjelina satkana od dijelova što predočuju mjesta i oblike muziciranja, djelovanje istaknutih pjevačkih društava, amaterskih i profesionalnih glazbenih udruženja, školstva i organiziranih manifestacija preko kojih je glazba živjela u gradu Mostaru.

Ključne riječi: *Mostar, glazbeni život, pjevačka društva, povijest, kultura.*

Uvodno razmatranje

Kao susretište raznovrsnih kultura, naroda, vjera i civilizacija, Mostar je oduvijek bio grad „začudne povlaštenosti“ u koji su upisani brojni sadržaji i pamtljiva lica. U čitavu spektru političkih, društvenih i kulturnih varijacija i konotacija oblikovala se i njegova glazbena povijest, izgrađivao se kulturni identitet grada akumuliranjem različitih vrijednosti koje su nasljeđivane i stvarane naraštajima. Glazbeni život kao oblik kulturnoga života društvena je sastavnica pa ga stoga valja promatrati u odnosu na političke prilike, procese, ideje, svjetonazore, orijentacije i tendencije koje ga određuju i unutar kojih se odvija. Posljednja desetljeća XIX. i prva polovina XX. stoljeća u tom je smislu doista burno i dinamično razdoblje za Mostar kako na području društvenopolitičke tako i one kulturne, odnosno glazbene scene. Kontinuitet razvoja mostarskoga kulturnog života u naznačenome razdoblju moguće je pratiti unutar jasno profiliranih etapa čija periodizacija obuhvaća:

1. desetljeća na razmeđu dvaju stoljeća – razdoblje austrougarske uprave (1878.) do kraja Prvoga svjetskog rata (1918.)
2. razdoblje između dvaju svjetskih ratova (1918.-1945.)
3. razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata (od 1945.)

Prateći glazbene djelatnosti u okviru kulturnih društava i institucija, ovim se radom nastoji pružiti uvid u glazbeno stanje u Mostaru do 50-ih godina XX. stoljeća, bez temeljitijega bavljenja glazbenim stvaralaštvom kao isto tako važnim elementom glazbene kulture svake sredine. No sumarni pregled toga aspekta glazbenoga života pokazuje da su glazbenu produkciju poticali zahtjevi političkoga i društvenoga trenutka, a ostvarivale su je raspoložive snage koje su se u njemu našle. Zahvaljujući maru brojnih, kako stranih tako i domaćih glazbenih profesionalaca, Mostar je postajao sve vitalnija sredina u smislu poticanja vlastitih članova na ozbiljno profesionalno životno opredjeljenje za glazbenički poziv pa je do kraja stoljeća izrastao u važno rasadište darovitih pojedinaca čiji su opusi vrijedni integralni dio bosanskohercegovačkoga skladateljskog nasljeđa.

1. Glazbeni život Mostara u posljednjim desetljećima XIX. stoljeća do Prvoga svjetskog rata

Prvu veliku prekretnicu u smislu napretka na svim područjima djelovanja označila je 1878. godina, čime je započelo razdoblje ostvarenja i kvalitativnoga bogaćenja moderne umjetnosti na mostarskome tlu. Tom godinom obilježen je konačni odlazak Turaka i prestanak osmanske prevlasti te razdoblje austrougarske uprave koja donosi nove, europske utjecaje, ne samo u upravljanju gradom nego i u njegovu preoblikovanju, razvoju i izgradnji, što će za svega četrdesetak godina rezultirati gotovo potpunom preobrazbom osmanske kasabe u moderan europski grad.¹

Prvi znakovi organiziranoga djelovanja na području kulturno-prosvjetnoga rada prodrli su u Mostar s idejama ilirskoga pokreta za nacionalno oslobođenje. Pretežito na nacionalnoj i/ili vjerskoj osnovi tada se osnivaju čitaonice, diletantska kazališta i pjevačka društva, a zahvaljujući naprednim idejama mostarskih Srba i Hrvata utemeljuju se i prve narodne osnovne škole s redovitom nastavom pjevanja u okviru školskih programa. Upravo od tada pratimo kontinuirani razvoj glazbenoga školstva u Mostaru.²

1 Do austrougarske okupacije glazba u Mostaru njegovala se uglavnom u okviru vjerskih ustanova. Franjevci su naime dugi niz godina bili jedini intelektualci u Bosni i Hercegovini koji su bosanskohercegovačku kulturu povezivali s kulturom zapadne Europe donoseći u nju dašak europske civilizacije. Jedan od obveznih predmeta u mostarskoj katoličkoj školi bilo je pjevanje, a posebno ga je razvio istaknuti pastoralni i kulturni djelatnik fra Andeo Nuić (1850.-1916.). Tijekom četiri stoljeća turske uprave elementi islamske glazbe prodirali su u narodno glazbeno stvaralaštvo (preko svakodnevnih ezana, obukom u vjerskim školama, učenjem Kurana, slušanjem vojničkih pjesama kao i onih uz pratnju istočnjačkih instrumenata poput šargije, saza i tambure) vršeći snažan utjecaj na fizionomiju glazbene kulture ovoga kraja. Osim toga putujuće družine artista, zabavljača, žonglera, a napose kazalište Orijeanta tzv. „karađoz“ oblikovali su smjer razvoja prosvjetnoga, kulturnoga, pa i nacionalnoga života grada Mostara. Danas je poznato da je upravo „karađoz“ bio osobito popularan među mostarskim pukom. Iako svoje korijene vuče iz mitova i legendâ naroda istočnih zemalja (Sirije, Kine, Indije), „karađoz“ je bio vrlo sličan komediji *del arte*. Tu igru sjene, maskâ i lutaka pokretao je glumac koji je, tumačeći razne uloge, morao po potrebi pjevati i svirati različite instrumente. Opširnije o tome vidi u: ZDRAVKO VERUNICA, „Crtice iz muzičkog života u Bosni i Hercegovini pred kraj turske uprave“, *Muzika*, god. I., br. 2, april-juni 1997.

2 U Mostaru je još potkraj XVIII. stoljeća postojala Srpska škola. Prvu narodnu osnovnu školu u Mostaru s dvama razredima za mušku i žensku djecu osnovali su hercegovački Hrvati

U posljednjim desetljećima XIX. stoljeća, točnije 1888. godine, dogodio se novi, osebujni zamah organiziranoga razvoja glazbene umjetnosti u gradu jer se utemeljuju prva pjevačka društava – Hrvatsko pjevačko društvo „Hrvoje“ i Srpsko pjevačko društvo „Gusle“ – čija je bogata i plodna kulturna djelatnost u punome smislu označila prekretnicu u kolopletu mostarskih glazbenih zbivanja.

U borbi protiv stranoga utjecaja Hrvati su smišljali način kako okupiti narodnu uzdanicu i time osigurati odgoj u čistome hrvatskom duhu. Budući da se za tu svrhu najprikladnijim činilo osnivanje glazbenoga društva pjevačkoga karaktera, upućena je godine 1873. molba mjerodavnim turskim vlastima da se za hrvatsku mladež u Mostaru osnuje hrvatsko pjevačko društvo, odnosno glazbeno društvo s nazivom „Kosača“. Unatoč tomu što turske vlasti nisu udovoljili molbi, društvo je postojalo ilegalno te je nešto kasnije stavljeno pod okrilje Crkve promijenivši ime u Crkveni zbor u kojemu su se uvježbavale crkvene pjesme, ali i rodoljubne i narodne. Za rad i organizaciju toga zbora osobit prinos dali su fra Anđeo Nuić, fra Ambro Miletić i fra Božo Ostojić.

Nakon izmjene imena Društvo se nije odreklo svoga nacionalnog djelovanja. Nizali su se zahtjevi i stalno predlagali novi nazivi kao što su „Višević“, „Zvonimir“, „Tomislav“, što jasno ukazuje na iznimnu upornost mostarskih Hrvata da osnuju društvo s nacionalnim predznakom. Nakon što im je austrijska vlast dopustila da osnuju Narodno pjevačko društvo (bez ikakvih nacionalnih oznaka i bez bilo kakva oblika političke djelatnosti!), konačno je, nakon dugih godina višekratnih traženja i molbâ, hrvatsko pučanstvo Mostara dočekalo vlastito pjevačko društvo.

1852. godine. Nova Srpska škola izgrađena je 1856. godine i smatrana je jednom od najljepših građevina u gradu pa su je Mostarci s ponosom zvali „Bina“. Godine 1872. časne sestre reda sv. Vinka otvaraju svoju školu za djecu isključivo rimokatoličke vjere. Franjevci su svoje škole nakon okupacije Bosne i Hercegovine predali u ruke austrijskih upravitelja te su tako njihove škole pretvorene u komunalne. Mostarsko muslimansko školstvo bilo je sastavni dio vjerskoga školskog sustava koji je naslijeđen iz turskoga doba. Prvu naobrazbu muslimanska su djeca dobivala u mektebima, a do 1878. godine radilo je 13 mekteba. U drugoj polovini XIX. stoljeća turska uprava u Bosni i Hercegovini počela je otvarati škole svjetovnoga karaktera, tzv. ruždije, u rangu srednjih škola, a prva ruždija u Mostaru otvorena je 1866. i radila je s prekidima do 1925. godine. Uvjetovani naraslim potrebama stanovništva, zahtjevi za otvaranje gimnazije u Mostaru uslijedili su znatno ranije nego što se to doista i dogodilo, tako da je gimnazija otvorena 14 godina nakon sarajevske, istom 1893. godine.

Unatoč tomu što su morali čekati još trideset godina da u nazivu bude riječ *hrvatsko*, dan 10. studenoga 1888. ušao je u povijest mostarskih Hrvata kao nadnevak početka njihove djelatnosti.³ Narodno pjevačko društvo svoju je službenu djelatnost započelo zabavom koja je održana 8. studenoga 1888. u povodu 40-godišnjice vladanja cara Franje Josipa, u nazočnosti zastupnika najrazličitijih kulturno-umjetničkih društava i predstavnika Hrvata iz čitave zemlje.⁴ Prva zabava s programom izrazito nacionalnoga sadržaja jasno je pokazala da će buđenje nacionalne svijesti biti jedan od prioriternih ciljeva Društva.

Osobito važnu ulogu u prosvjetno-kulturnoj i nacionalnoj djelatnosti odigrale su društvena knjižnica, čitaonica, diletantska sekcija, muški i ženski zbor te glazbena sekcija. U okrilju Društva odvijale su se sve kulturne djelatnosti (od glazbe i pjevanja do kazališta, glume i plesa) koje su okupljale ponajprije Hrvate, ali i brojne Austrijance, Čehe, Mađare, Talijane, Nijemce, Poljake i Slovake. Širenje i stalni razvoj djelatnosti Društva sa sve većim brojem aktivnih sudionika zahtijevao je i odgovarajuće prostorno rješenje pa se pristupilo izgradnji društvenoga doma koji je svečano otvoren 2. veljače 1897. Iste je godine Zemaljska vlada odobrila hrvatsku trobojnicu kao zastavu Društva te uporabu društvenoga grba kao svoga nacionalnog simbola.⁵ Darivatelji „Hrvojeve“ zastave bile su zagrebačke Starčevićevke na čelu s hrvatskim književnikom Eugenom Kumičićem, a središnja predstava održana je od 13. do 15. kolovoza 1904.

3 Usp. MATE NUIĆ, *Spomenica o pedesetogodišnjici Hrvatskog pjevačkog društva "Hrvoje" u Mostaru (1888-1938)*, Mostar, 1939., str. 9-11; DRAGO KARLO MILETIĆ, *Hrvatska glazba u Mostaru*, Logotip, Mostar – Široki Brijeg, 2000., str. 9.

4 Program priredbe donosimo u cijelosti: 1. Proslav – govori predsjednik društva fra Augustin Zubac, 2. Josip Feindenreich: „*Graničari*“, prikazuju članovi društva, 3. Ivan Zajc: „*U boj, u boj*“, pjeva muški zbor društva, 4. I. Zajc: „*S Velebita*“, pjeva muški zbor društva, 5. Petar Preradović „*Brača*“, krasnoslov, 6. P. Preradović: „*Udesu mome*“, pjeva muški zbor društva, 7. P. Preradović: „*Napitnica*“, pjeva muški zbor društva, 8. Hugo Badalić: „*Majci*“, krasnoslov, 9. „*Pozdrav domovini*“, pjeva muški zbor društva. Usp. EDIN ČELEBIĆ, „Hrvatsko pjevačko društvo 'Hrvoje' (1888-1914)“, *Hercegovina*, br. 6, Mostar, 1987., str. 153-154.

5 Usp. ANDRIJA NIKIĆ, „Crtice iz povijesti glazbe u Bosni i Hercegovini“, *Naša ognjišta*, br. 3, 1973., s citatima iz knjige *Spomenica u slavu svečanog razvijanja zastave Hrvatskog glazbenog pjevačkog društva "Hrvoje" u Mostaru*, 1904., str. 30-31.

Na prvome društvenom sastanku održanome u novim prostorijama, 21. studenog 1897., predloženo je da se Društvo nazove Narodno pjevačko društvo „Hrvoje“. Naziv Hrvoje tendenciozno je izabran kao simbol otpora protiv tuđinske vlasti. Od početka svoga djelovanja Hrvoje shvaća svoje nacionalno, kulturno te političko poslanje nastojeći se afirmirati kao glavna prosvjetna, kulturna, nacionalna te politička institucija hercegovačkih Hrvata. U toj namjeri, kao sredstvo afirmacije, poslužile su mu zabave, sijela, kazališne predstave, dobrotvorni rad za druga hrvatska društva te aktivno uključivanje u sve kulturne, političke i nacionalne akcije hercegovačkih Hrvata. U razdoblju do 1914. godine, ali i nakon toga, Hrvoje je odigrao važnu ulogu u podizanju, jačanju te učvršćivanju hrvatske nacionalne svijesti.

Srpsko pjevačko društvo „Gusle“ također je aktivno sudjelovalo u nacionalnim i političkim zbivanjima grada Mostara. Osnivanje Društva neraskidivo je povezano sa Svetosavskim besjedama koje su značile velike datume u duhovnome i nacionalnome životu Mostara. Bile su to narodne svečanosti koje su organizirali odbori za priređivanje svetosavskih zabava. Jedan takav odbor, utemeljen u Mostaru 1880. godine, pokrenuo je osnivanje Srpskoga pjevačkog društva koje bi osim njegovanja ritualne crkvene pjesme trebalo brinuti i za svjetovnu glazbu te organizirati društvene sastanke na ekskluzivnoj, pravoslavnoj osnovi. Nakon višekratnih odbijanja godine 1888. Zemaljska vlada službeno je odobrila osnivanje društva pod nazivom Pravoslavno crkveno pjevačko društvo „Gusle“. No ne želeći postati ustanovom vjerskoga i nacionalnoga podvajanja, Društvo vrlo energično traži promjenu naziva iz Srpsko-pravoslavno crkveno pjevačko društvo u Srpsko pjevačko društvo „Gusle“. Tom zahtjevu udovoljeno je istom 1902. godine.⁶

Svoju plodnu nacionalno-političku, kulturnu i društveno-humanu djelatnost Društvo je obavljalo organizirajući priredbe, društvena sijela, radom svojih sekcija, poglavito kazališne i zborne, te radom u knjižnici i čitaonici. Nakon 1887. godine Svetosavske su besjede postale tradicijske

6 Usp. JOVAN RADULOVIĆ, *Pedeset godina Srpskog pjevačkog društva "Gusle" u Mostaru (1888-1938)*, Prosvjeta, Mostar, 1938., str. 44.

i održavale su se svake godine predstavljajući uvijek novi nacionalni i kulturni uspjeh.

Muški zbor, u kojemu je Aleksa Šantić⁷ započeo svoje glazbeno djelovanje, utemeljen je na samome početku, a brojio je samo sedamnaest članova. Prvi nastup zbora zabilježen je 17. siječnja 1889. na Svetosavskoj besjedi pod ravnanjem austrijskoga vojnoga glazbenika Johana Dinstla (zborovođa od 1888. do 1889. godine).⁸ Nakon Šantića na mjesto zborovođe došao je Mladen Bošnjaković koji je mnogo učinio za napredak Društva. Uveo je učenje glazbene teorije za pjevače, inicirao poučavanje violine u Srpskoj školi, a u njegovo vrijeme osnovan je i instrumentalni odjel Društva.

Za vrijeme Šantićeva djelovanja u Guslama kroz Društvo je prošlo šest zborovođa Čeha: Josip Horki (1892.), Rudolf Zamrzla (1892.-1894.), Viljem Sajfert (1894.-1896.), Hugo Dubek (1896.-1897.), Miloš Dozela (1899.-1902.) te Jovan Judl (1899.-1914.). Kao kvalificirani glazbenici, nabrojani su pojedinci manje ili više pridonijeli glazbenoj izgradnji Društva te učinili da ono postane jedno od vodećih pjevačkih društava u Bosni i Hercegovini, a istodobno su utjecali i na Šantićev glazbeni razvoj. Nakon Huga Dubeka zbor Gusala preuzima A. Šantić (nije težio biti stalni zborovođa Gusala, nego se obveze prihvaćao s vremena na vrijeme, u razdobljima kada bi Društvo ostajalo bez zborovođe) sve do 1899. godine. To je nedvojbeno bio najvažnije i najplodnije razdoblje Šantićeva dirigentskoga djelovanja u kojemu su do punoga izražaja došle njegove glazbene i organizacijske sposobnosti, a zbor je bilježio stalan uspon i zapažene interpretativne rezultate. To je razdoblje u određenome smislu značilo i prekretnicu u radu Gusala jer je polovinom 1897. go-

7 Aleksa Šantić (1868.-1924.) bosanskohercegovački je pjesnik srpskoga podrijetla i jedan od najpoznatijih predstavnika novije lirike u BiH. Svi koji su pisali o Šantiću ističu da su Gusle bile u naponu snage i poleta u vrijeme kada je on bio zborovođa. Isticao se ugodnim glasom, bas-baritonom, svirao je harmonij, pomalo i glasovir, te violinu u orkestralnoj sekciji Gusala, zapravo u gudačkome kvartetu kojemu je bio vođa. Pisao je djela folklorne građe (poznatu sevdalinku „Emina“), vokalne skladbe, duhovna djela te pjesme za muški i mješoviti zbor.

8 Repertoar je sadržavao: 1. K. Stanković: „Uskliknimo“; 2. J. Pačua: „Srpska molitva“, „U boj“ i „Brankovo kolo“; 3. V. Horejšeka: „Jadna draga“. Usp. ZDRAVKO VERUNICA, „Aleksa Šantić i muzika“, *Hercegovina*, br. 4, Mostar, 1985., str. 301.

dine, nakon više neuspjelih pokušaja, konačno došlo do osnivanja mješovitoga zbora, što je omogućilo pristup djelima standardne literature, kako domaće tako i strane. Otvorio se tako prostor izvođenju tada već vrlo zapaženih zbornih rapsodija istaknutoga srpskog skladatelja Stevana Mokranjca, koje su pod nazivom *rukoveti* sve više osvajale pjevačka društva i glazbenu publiku te od tada počinje tradicijski kult njegovanja Mokranjčeve glazbe.

Nakon 1905. godine pjevačka društva općenito, pa tako i Gusle, gube svoju političku ulogu jer se povećavaju mogućnosti za otvorenije političko djelovanje. To dovodi do opadanja zanimanja za pjevačka društva pa godišnja skupština Gusala za 1911. godinu nije održana jer nije imala potreban broj članova. Konstatirano je da će, ako ta nemarnost potraje, Društvo prestati raditi. Godini 1913. Gusle su predale svoju bogatu knjižnicu od nekoliko tisuća knjiga društvu Prosvjeta⁹ za osnivanje velike središnje narodne knjižnice, odnosno njezinih okružnih filijala. Tako životareći, Društvo je dočekalo 1913. godinu kada Gradski kotarski odbor, 24. travnja 1913. godine, zbog proglašenja iznimnih mjera, obustavlja rad Društva. Zabrana je trajala do 16. svibnja 1913., a Principovi su hitci na Vidovdan 1914. godine u Sarajevu najavili početak Prvoga svjetskog rata. Od toga dana Gusle prestaju raditi sve do 1919. godine, a mnogi su članovi Društva prognani i uhićeni.

Ulogu pjevačkih društava u Muslimana odigrale su u određenome smislu kiraethane (čitaonice) kao najpogodniji oblici udruživanja.

Posljednje desetljeće XIX. stoljeća obilježeno je pojavom prvoga naraštaja muslimanske inteligencije školovane u europskome duhu. Njihovim se istupanjem na političku i kulturnu scenu otvaraju važni procesi društveno-kulturnoga preobražaja Muslimana u Bosni i Hercegovini. Kao rezultat njihovih prosvjetiteljskih nastojanja pokrenut je časopis *Behar* (izlazio od 1900. do 1911.) te je osnovano Kulturno-prosvjetno

9 Prosvjeta je srpsko prosvjetno društvo osnovano 1902. godine u Sarajevu radi očuvanja srpske kulture i identiteta u Bosni i Hercegovini. Pod komunističkom vlasti zabranjena je 1949. godine, a imovina je konfiscirana. Obnovljena je na Vidovdan 1990. godine u sali Narodne i univerzitetske biblioteke u sarajevskoj Vijećnici pod vodstvom akademika Vojislava Maksimovića.

društvo „Gajret“ (1903.).¹⁰ Inicijativa za osnivanjem Gajreta potekla je od muslimanskih studenata u Beču, većinom Hercegovaca. Prosvjetiteljska misao bila je ideja vodilja u mostarskome Gajretu – opismenjivanje, prikupljanje sredstava za školovanje te organiziranje priredaba. Društvo je imalo i ženski zbor koji je, između ostalih, izvodio Mokranjčeve pjesme.

Osim Gajreta osnovano je godine 1906. u Mostaru i Zanatsko udruženje muslimanskih obrtnika „Itihad“, s više umjetničkim obilježjem, u okviru kojega je djelovala dramska i tamburaška sekcija. Redovito su se priređivale godišnje zabave, ponekad samostalno, a ponekad u suradnji s dugim društvima, često s Hrvojem i Guslama.

Godine 1914., po nalogu austrougarske vlasti, Gajret prestaje raditi, a imovinu predaje središnjoj upravi Vakufa u Sarajevu. Do 1919. godine rad Gajreta potpuno je ugasnuo i s članstvom je izgubljena svaka veza pa se poslije sloma Austro-Ugarske Monarhije moralo uložiti mnogo truda kako bi se ustanova obnovila.

Glazbeni život Mostara u prijelaznim desetljećima obilježen je djelatnošću još jednoga društva čiji je cilj bio poticanje obrazovanja hrvatskoga pomlatka i, općenito, promicanje hrvatske kulturne baštine i novoga stvaralaštva. Riječ je, dakako, o Hrvatskome kulturnom društvu „Napredak“.¹¹

¹⁰ Riječ „Gajret“ arapskoga je podrijetla s osnovnim značenjem nastojanje, trud, pomoć. BRATOLJUB KLAJČIĆ, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1987., str. 463.

¹¹ Inicijativu za utemeljenje jednoga potpornog društva čiji bi rad obuhvatio čitavu Bosnu i Hercegovinu pokrenuli su mostarski Hrvati. U siječnju 1902. godine sastali su se ugledniji građani Mostara u franjevačkome samostanu radi dogovora oko pomoći hrvatskim đacima na ovome području. Nakon duge rasprave odlučili su osnovati potporno društvo, Hrvatsko potporno društvo za siromašne đake, koje će skupljati milodare te njima potpomagati siromašne učenike da završe školu. No ideja o utemeljenju hrvatskoga potpornog društva gotovo se istodobno pojavila i u Sarajevu. Još od 1900. godine inteligencija i ugledniji građani bavili su se mišlju da se u Sarajevu osnuje potporno društvo. Međutim istom u studenome 1902. godine dolazi do konkretnijih poteza pa se osniva Hrvatsko potporno društvo za namještanje djece u zanate i trgovinu, a godine 1905. promijenjen je naziv društva u Hrvatsko društvo „Napredak“ – za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata – katolika Sarajeva. Budući da je i sarajevsko i mostarsko društvo potpomagalo učenike i sveučilištarce, smatralo se korisnim ujediniti oba društva sa sjedištem u Sarajevu. Mostarsko društvo nerado je govorilo o tome ujedinjenju, tim više što se u Mostaru gradio Društveni dom – konvikt „Kralj Petar Svačić“ u kojemu su imali smještaj i prehranu nadareni učenici iz Hercegovine. Napretkov

Napretkove ideje širile su se po svim krajevima Bosne i Hercegovine, pa čak i ondje gdje je bilo malo hrvatskoga pučanstva. Stekavši u hrvatskome narodu veliku popularnost, Napredak je tijekom vremena podigao četiri muška i dva ženska konvikta za odgoj srednjoškolske mladeži.

2. Glazbeni život Mostara u razdoblju od 1918. do 1945. godine

Stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) 1918. godine predstavljalo je krupnu prekretnicu u povijesti južnoslavenskih naroda koji su se prvi put našli unutar iste države. Novonastala država obuhvaćala je Kraljevinu Srbiju s vardarskom Makedonijom, Crnu Goru te južnoslavenske zemlje koje su do tada bile u sastavu Austro-Ugarske Monarhije: Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Vojvodinu.

U sastavu nove državne tvorevine Bosna i Hercegovina zadržala je mnoštvo obilježja iz prethodnih razdoblja jer društveni procesi koji su doveli do sloma Austro-Ugarske Monarhije te stvaranje zajedničke države nisu potpuno razorili stare društvenogospodarske i političke strukture. Prvi svjetski rat ostavio je teške posljedice u Hercegovini, osobito u Mostaru. Političko stanje uvjetovalo je nesigurnost života, a za kulturu i umjetnost ostajalo je malo vremena. No i u takvim vremenima Hrvati Mostara i Hercegovine živjeli su i disali za društvo Hrvoje.

Dok su preostala društva nastavila djelovati u već zadanim okvirima, godine 1918. Hrvoje osniva novo samostalno instrumentalno tijelo – Hrvatsku glazbu.¹² Na osnovi raspoloživih partitura moguće je zaključiti da

konvikt u Mostaru materijalizirao je sve one napredne europske ideje koje je hrvatski narod razvijao na našim prostorima s kraja XIX. i početka XX. stoljeća te je predstavljao središte kulturnih aktivnosti u Mostaru. Kako se ne bi razbijale hrvatske narodne snage, mostarsko je potpuno društvo 10. siječnja 1907. ipak pristalo na ujedinjenje sa sarajevskim društvom pod imenom Napredak te su stvoreni uvjeti za zajedničko djelovanje građanstva i inteligencije. Izabran je novi odbor ujedinjenoga Društva, a za predsjednika je postavljen hrvatski pjesnik i pripovjedač Tugomir Alaupović (1870.-1950.). Opširnije o tome u: ANDRIJA NIKIĆ, *Stoljetnica mostarskog Napretka od 1902. do 14. rujna 2002.*, HKD Napredak i Franjevačka knjižnica, Mostar, 2002.

12 Hrvatska glazba instrumentalno je glazbeno tijelo koje je nastajalo u vrijeme općega kulturnog preporoda Hrvata u Bosni i Hercegovini, a poglavito u razdoblju od 1872. do 1890. godine.

je Glazba raspolagala raznovrsnim repertoarom sastavljenim pretežno od uvertira, koračnica i plesnih skladbâ. Godine 1940. proslavljena je 22. obljetnica obnavljanja Glazbe i njezina osamostaljenja, a i Hrvatsko pjevačko društvo „Hrvoje“ u tom je razdoblju dostojno proslavilo svoju pedesetu obljetnicu osnutka. Bila je to velika trodnevna manifestacija održana u Mostaru od 13. do 15. kolovoza 1939.

U poratnim godinama svoj je rad obnovilo i Srpsko pjevačko društvo „Gusle“. Usprkos novim političkim i socijalnim okolnostima Društvo ne raskida s tradicijom ni poslije Prvoga svjetskog rata. Glazbenim događajima članovi u skromnim okvirima nastoje biti u tijeku suvremene glazbene produkcije te glazbeno i pedagoški djelovati na članove, kao i na sredinu u kojoj rade. Aktivni participanti Gusala ne gube iz vida ideal koji im je tolike godine davao krila – obogatiti nacionalni osjećaj i iz toga korijena crpiti poticaje i nadahnuće za daljnji rad. Društvo je obnovljeno pod predsjedavanjem dr. Pere Mandića¹³, a za dirigenta je pozvan mladi temperamentni Trogiranin mo. Josip Bozzoti.¹⁴ Simpatični i vrijedni umjetnik uspio je staro mostarsko društvo podignuti do zamjetne razine, što se osobito pokazalo u prigodi velikog narodnoga i umjetničkoga slavlja kada je Pjevačko društvo „Sloga“ iz Sarajeva, poslije dvadeset šest godina, uzvratilo posjet Guslama.

Prvih godina po oslobođenju društvo Gusle vraća se u svoju prvobitnu romantičarsku fazu. Repertoar Društva, koji je prije rata donekle evoluirao, vraća se isključivo nacionalnomu. Opet se njeguje Mokranjac, a diletanti izvode *Smrt majke Jugovića*, *Kraljevu jesen* te Šantićevu *Hasanaginicu*.¹⁵

Podatci o njezinu nastanku, sada već povijesni i službeni, govore da je osnovana 2. prosinca 1888. te da je rasla zajedno s Hrvatskim pjevačkim društvom „Hrvoje“ u Mostaru. Godine 1896. osnovan je i Hrvatski sokol te kasnije, godine 1900., i Fanfara hrvatskog Sokola.

13 Pero Mandić bio je predsjednik Srpskoga pjevačkog društva „Gusle“ od 1911. do 1914. te od 1915. do 1920. godine.

14 Josip Bozzoti (1893.-1923.) predavao je glazbu te pjevanje na gimnaziji i preparandiji. Bio je dirigent mješovitoga pjevačkog zbora Srpskoga pjevačkog društva „Gusle“.

15 U poslijeratnome razdoblju društvo Gusle bilježi dva važna događaja vezana za dvojicu umjetnika čija su imena postala simbolom nacionalno-kulturnih stremljenja Mostara te su u isto vrijeme nerazdvojno vezana za povijest Gusala. Prvi događaj bila je prerana smrt najistaknutijega hercegovačkog pripovjedača Svetozara Ćorovića (1875.-1919.). Društvo je dobilo dužnost da do vječnoga počivališta otprati svoga nekadašnjeg eminentnog člana koji

Društvene i kulturne prilike u Mostaru još uvijek pokazuju određenu živost. Pokreću se razni listovi, niču nova udruženja, a društvo Gusle prilagođuje se uvjetima novoga vremena usmjerujući svoj rad na izgrađivanje i širenje nacionalne glazbene kulture. Repertoar se obnavlja djelima više umjetničke vrijednosti, a zanos i entuzijizam pjevača, čiji se kadar stalno popunjavao mlađim snagama, čini da se i pored slabe glazbene obrazovanosti pojedinih članova postižu znatni umjetnički rezultati.¹⁶ Obnovljena je i kazališna sekcija koja je pod redateljskom palicom Branka Šantića s velikim uspjehom izvodila i zahtjevnija djela. Također se ne zanemaruje ni duhovna glazba te članovi zbora redovito pjevaju liturgiju u mostarskoj pravoslavnoj crkvi. Na dan svoga 50-godišnjeg jubileja Srpsko pjevačko društvo „Gusle“ moglo je s ponosom gledati na ovo razdoblje svoga korisnog i plodnog rada.

S vrlo skromnom imovinom i u nepovoljnim uvjetima društvo Gajret također je počelo djelovati nakon preuzimanja društvene imovine od Vakufskoga saborskog odbora 15. ožujka 1919. U programu društvenoga i kulturno-prosvjetnoga djelovanja društva vidno je mjesto zauzimalo organiziranje zabava kao jednoga od najučinkovitijih načina širenja te populariziranja Gajretovih ideja. One postaju stalan dio programa Društva te stječu punu afirmaciju u muslimanskoj sredini. Imajući u vidu značenje i ulogu zabava, kako s promidžbene tako i s materijalne strane, u status Gajreta unesena je i odredba kojom se Gajretovim jedinicama organiziranje zabava te drugih oblika društvenoga okupljanja stavlja kao prioritetan zadatak.

je tijekom rada u društvu Gusle posvetio svoje mladenačke dane bilo kao pjevač, diletant i aranžer, bilo kao animator društvenih sastanaka. Drugi je događaj vezan za proslavu 50-godišnjice književnoga rada Alekse Šantića 1920. godine. Društvo Gusle najviše je sudjelovalo u proslavi jer je ona ujedno predstavljala i proslavu rada samoga Društva za koje je nerazdvojno vezano ime Alekse Šantića, njegova dugogodišnjega duhovnog vođe. Pjevale su se isključivo Šantićeve skladbe te je sudjelovalo i društvo Hrvoje, a u toj je prigodi Šantiću uručena diploma prvoga počasnog predsjednika. Četiri godine poslije Društvo je na vječni počinak ispratilo i ovoga velikog čovjeka te je Mostar postao svjestan da je taj tragični događaj simbolizirao kraj ere nacionalnoga romantizma.

16 Na proslavi 40. godišnjice sarajevske Sloge 1928. godine na pjevačkome natjecanju društvo Gusle dobiva prvu nagradu, Srebreni lovor vijenac, izvedbom 10. rukoveti Stevana Mokranjca.

U većini slučajeva program zabava obuhvaćao je osim recitacija i izvođenje glazbenoga dijela programa te jednoga dramskog djela uz neizostavne plesnjake na kraju. Društvo je vršilo svoje poslanje i unošenjem u zabavni program djela klasične, operne i zborne glazbe. Koncertni je dio bio ispunjen djelima F. Chopina, B. Smetane, S. Krstića, S. Mokranjca i drugih skladatelja.

Stavljanje na repertoar tih i takvih glazbenih djela imalo je dvostruko značenje; ponajprije približavanje, a potom i upoznavanje s glazbenom kulturom Zapada koja je samo u rijetkim i iznimnim slučajevima imala svoje poklonike među Muslimanima, dok je s druge strane sudjelovanje Muslimana u izvođenju te glazbe pružalo dokaze o njihovoj sposobnosti usvajanja takve glazbe. S takvim namjerama na repertoar Gajretove zabave 1939. godine prvi je put postavljena jedna baletna točka. Bila je to *Emina* prema glazbi Krstićeve opere *Zulumčar*, koja je unijela novu notu u duh Gajretova programa te ju je prema izvješću Gajretova lista¹⁷ muslimanska publika primila s oduševljenjem. Sastavni i obvezni dio Gajretovih zabava činilo je i izvođenje dramskih književnih djela koja su svojom tematikom bila prilagođena ukusu muslimanske publike.¹⁸

Glazbeni dio u programu zabava bio je nezaobilazan i djelovao je poticajno pa se zbog čisto praktičnih razloga pristupalo njihovom osnivanju. Još 1905. godine, prilikom održavanja prve Gajretove zabave, osnovan je i prvi pjevački zbor od trideset tri člana. Kako su zabave sve više postajale omiljen oblik društvenoga života, to se osnivanje zborova i glazbenih društava povećavalo.¹⁹ Nakon travanjskoga sloma i okupacije Kraljevine Jugoslavije društvo Gajret prekida svoje aktivnosti. Tako se u povijesti Društva ponovno dogodila 1914. godina, samo u još dramatičnijim okolnostima.

17 Prvi broj lista *Gajret* izišao je 15. srpnja 1907. kao glasilo istoimenoga društva. Donosio je, prema mogućnostima, priloge kulturnoga i zabavnoga karaktera.

18 Veliku popularnost imala su djela B. Nušića (*Hadži Lojo*, *Analfabeta*), S. Ćorovića (*On*, *Zulumčar*), S. Alečkovića (*Oprosti mi*), Safvet-beg Bašagića (*Abdulah paša*) i dr. Najčešće izvođena djela bila su A. Muradbegovića (*Muhadžiri*, *Na Bajram*, *Susjedi*, *Zlatni bardak*, *Protivnici*) i dr.

19 Gajretov pjevački zbor nastupao je i na proslavama drugih sličnih društava, primjerice na proslavi 50-godišnjice Srpskoga pjevačkog društva „Sloga“ u Sarajevu 1938. godine i Srpskoga pjevačkog društva „Gusle“.

HKD „Napredak“ preživjelo je oba svjetska rata te je jedno od rijetkih društava koje nije bilo zabranjeno diktaturom kralja Aleksandra Karađorđevića. Godine 1921. nastavljeno je izdavanje lista *Napredak* koji je ponajviše služio kao ogledalo rada Središnje uprave te društvenih podorganizacija, a bilo je prostora i za gradivo poučne naravi.

Važna grana Napretkova djelovanja bilo je podupiranje hrvatskih ustanova, širenje prosvjete te uspostava hrvatskih domova. Godine 1924. otvoren je Društveni dom u Vitezu, pristupilo se osnivanju javne knjižnice u Sarajevu, a aktualizirano je i pitanje dogradnje i preuređivanja mostarskoga konvikta. Uz redovita društvena izdanja – *Kalendar Napredak* i mjesečno glasilo *Napredak* – godine 1935. objavljene su *Napretkova Božićna knjiga* i *Napretkova Uskrsna knjiga* te dvije božićne i dvije uskrsne karte. Društvo je djelovalo do 15. travnja 1949. kada je cjelokupna Napretkova imovina oduzeta, a Društvo zabranjeno.

U razdoblju između dvaju svjetskih ratova djelovalo je u Mostaru i Radničko kulturno umjetničko društvo (RKUD) „Abrašević“ čiji se osnutak vezuje za 1926. godinu, a nazvano je po revolucionaru i pjesniku Kostu Abraševiću (1879.-1898.), rodnom iz Ohrida u Makedoniji. Abrašević je bio jedno od glavnih središta okupljanja te žarište kulturnoga i obrazovnoga djelovanja radnika, mladeži i građana, društvo bratstva i zajedništva, kulturna i umjetnička organizacija u kojoj su djelovali i u kojoj su se okupljali Srbi, Hrvati, Muslimani, Židovi i ostali. Kulturno-umjetnička sekcija Abraševića odigrala je važnu ulogu u populariziranju znanosti i kulturnome uzdizanju puka. Kvalitetom programa, prijateljskim pristupom te organizacijom priredaba nastupi ove sekcije postali su vrlo popularni, što se očitovalo u masovnim posjetima. Prva priredba koja je prešla preko Abraševićeve scene bio je komad, jednočinka *Prvi maj* nepoznatoga autora.²⁰ Nakon što su monarhističkom diktaturom (6. siječnja 1929.) ukinuti slobodni sindikati, zabranjen je rad svih organizacija okupljenih uz sindikate. Tako je i Abrašević prestao raditi sve do 1935. godine kada se ponovno reaktivira njegova djelatnost. Abrašević je bio živa zajednica, vitalan organizam koji je, uz druge mostarske orga-

²⁰ Usp. SAFET BURINA, *Radničko kulturno umjetničko društvo „Abrašević“ Mostar od 1926. do 1956. godine*, Štamparija „Rade Bitanga“, Mostar, 1956., str. 15.

nizacije te mnogobrojne stalne, povremene i pojedinačne akcije, služio mostarskomu stanovništvu u borbi za poboljšanje životnih uvjeta.

3. Glazbeni život Mostara nakon Drugoga svjetskog rata

Godina 1945. može se smatrati početkom novoga razdoblja u razvoju bosanskohercegovačke umjetnosti uopće, pa prema tome i glazbene. Snažno izražen humanizam u stvaranju novoga kao i ideja jednakosti među ljudima bila je moto poslijeratne umjetnosti. Obnova i izgradnja zemlje, formiranje socijalističkih društvenih odnosa te svježi dah koji struji u svim društvenim sferama morali su se odraziti i na području glazbene kulture. U gotovo svim većim bosanskohercegovačkim gradovima osnivaju se institucije (ponajviše škole) koje su izravno povezane sa širenjem glazbene kulture. U poratnome razdoblju pokrenuta je akcija kako bi se obnovila Hrvatska glazba, revitaliziran je i rad nacionalnih društava u Mostaru, ali s izmijenjenim nazivima. U Hrvata društvo Hrvoje i Hrvatska glazba sjedinjeni su pod nazivom Napredak; u Muslimana umjesto naziva Ithad i Gajret društvo je nazvano Preporod; u Srba naziv Gusle zamijenjen je nazivom Prosvjeta. Ipak, nedovoljan broj kvalificiranih glazbenika onemogućio je djelovanje svih spomenutih društava te je praktički opstao jedino Abrašević. Na zajedničkoj sjednici odbora triju društava (Napretka, Prosvjete i Preporoda) 9. ožujka 1949. u Sarajevu je zaključeno da su sva tri društva gotovo potpuno ostala bez članstva te tako stvarno prestala postojati. Bio je to zapravo „službeni kraj“ Hrvatske glazbe u Mostaru, a svi glazbenici, zajedno s instrumentima i arhivom, postali su članovi Radničkoga kulturno-umjetničkoga društva „Abrašević“. U godinama što slijede brojne sekcije Abraševića (dramska, zborska, folklorna, poslije glazbena, povijesno-literarna) bilježe zavidne uspjehe i postignuća. Osim tamburaškoga,²¹ osnovan je i puhački orkestar čiji su članovi okupljeni mahom iz redova Hrvatske i

21 Tamburaška sekcija Abraševića osnovana je u svibnju 1948. i imala je veliku ulogu u okupljanju mladih naprednih snaga. Tamburaši su otvarali sve Abraševićeve priredbe s revolucionarnom pjesmom „Smjelo“, osobito popularnom u narodu. Sviralo se i na zabavama u gradu te posebice u Radničkome domu na plesnjacima.

Sokolske²² glazbe, a u isto vrijeme počeo se odgajati pomladak na puhačkim glazbalima.²³ Godine 1948. djeluje i Veliki tamburaški orkestar sa 150 članova.²⁴

Sekcija zbornoga pjevanja osnovana je odmah po obnavljanju rada Društva, već 1946. godine, i bila je jedina kroz koju je prošlo stotine najaktivnijih članova Abraševića. Broj članova kretao se od pedeset do devedeset. Neko je vrijeme djelovao i Omladinski zbor Društva (1947.), koji se kasnije stopio s novoformiranim zborom Omladinskoga kulturno-umjetničkog društva „Salko Pezo“. Od osnutka zbor je surađivao s drugim sekcijama Društva, a posebna pozornost posvećivala se repertoarnoj politici (skladbe O. Danona, M. Logara, S. Anđelića, B. Cvejića, J. Slavenskog, S. Mokranjca, J. Gotovca) te kvaliteti tumačenja pojedinih djela. Predan i sustavan rad zborne sekcije polučio je goleme uspjehe na lokalnim i republičkim smotrama i festivalima, ali i na brojnim gostovanjima. Njegujući zanimanje za vokalne i vokalno-instrumentalne glazbene oblike, za umjetničku (duhovnu i svjetovnu) glazbu kako stranih tako i domaćih autora, zbor je svojim djelovanjem i umjetničkom reputacijom znatno pridonosio izgrađivanju bosanskohercegovačke glazbene kulture.

Na bogatim tradicijama stvorenim radom Radničkoga kulturnog umjetničkog društva „Abrašević“ prije Drugoga svjetskog rata i dramska sekcija poslije oslobođenja nastavlja raditi, a 19. studenoga 1946. izvodi svoju prvu predstavu u slobodnome Mostaru – *Na straži* Viktora Cara Emina u režiji Ante Novakovića. Prelazeći okvire amaterskoga kazališta,

22 Sokolska glazba osnovana je 1930., a djelovala je do 1941. godine, kada su svi instrumenti, a i većina glazbenika, prebačeni u partizane. Ovo je bilo multinacionalno društvo koje je okupljalo radnike, službenike, studente i druge. U okviru Društva radila je športska i glazbena sekcija te lutkarsko kazalište.

23 Ta je sekcija sudjelovala na republičkome festivalu kulturno-umjetničkih društava u Sarajevu 1949. godine te na saveznome festivalu u Beogradu 1951. godine kao najbolji puhački orkestar u Bosni i Hercegovini.

24 S obzirom na velik broj članova orkestra, a malo glazbala, Društvo je odlučilo kupiti 20 mandolina i nekoliko gitara pa 15. lipnja 1948. počinje raditi mandolinsko-gitarska škola s 32 polaznika. Ravnatelj škole bio je Rajmond Hap, a početkom studenoga iste godine počela je raditi i škola za harmoniku pod ravnateljstvom Mate Alajbega iz Pančeva. Škola za harmoniku i gitaru bila je najpopularniji obavezni dio rada s djecom. Usp. NURDŽO KEZMAN, *RKUD „Abrašević“ Mostar*, Mostar, 2004., str. 30.

ona postaje uporišnom točkom za osnivanje profesionalnoga Narodnog pozorišta (1949.) u čiji sastav ulaze članovi Abraševića koji nimalo ne zaostaju za osobljem što dolazi iz drugih kazališta ili kazališnih akademija. Tadanji predsjednik Društva Safet Ćišić²⁵ postao je ravnateljem pozorišta, a prva premijera novoga mostarskog profesionalnog kazališta (*Noć u Globokom*) izvedena je 26. studenog 1949. predstavljajući važnu pobjedu u kulturnoj povijesti Mostara i čitave Hercegovine.

Nakon što su u tijeku 1947. nadvladane određene poteškoće oko formiranja folklorne sekcije (10-12 članova), središte rada postalo je promicanje folkloru Bosne i Hercegovine. Sa značajki sastavljenim programom od izabranih hercegovačkih, bosanskih, srbijanskih i posavsko-hrvatskih plesova, s lijepim nošnjama i odgovarajućom glazbenom pratnjom folklorna je sekcija nastupala na društvenim turnejama i već u petoj godini svoga rada bila uvrštena među prve republičke skupine koje su uspješno proučavale, obrađivale te prikazivale plesove bivše Jugoslavije. Kao dio cjelokupnoga rada Društva ansambl narodnih pjesama i igara RKUD-a „Abrašević“ pod ravnanjem Kemala Dedovića²⁶ sudjelovao je na mnogim festivalima i nastupao na pozornicama brojnih gradova u Francuskoj, Italiji, Mađarskoj, Njemačkoj, Poljskoj, Bugarskoj te drugim europskim zemljama.

Osvajao je i mnoge nagrade; posebno valja istaknuti nagradu „Zlatni kesten“ u Nici za prvo mjesto na 33. međunarodnome putujućem festivalu u gradovima Azurne obale.

25 Safet Ćišić (1922.-2000.) bio je dugogodišnji upravitelj Narodnoga pozorišta i osnivač kamerne scene pod nazivom STUDIO 64. Neke su njegove akcije: osnivanje poluprofesionalnoga puhačkog orkestra, poluprofesionalnoga zbora te mješovitoga zbora Univerziteta „Džemal Bijedić“ (današnje Sveučilište) u Mostaru. Također je sudjelovao u izradbi elaborata za otvaranje dislociranoga odjeljenja Muzičke akademije iz Sarajeva u Mostaru. Bio je i član mnogobrojnih tribina, inicijativnih odbora, okruglih stolova organiziranih u povodu raznih događaja, proslava, obljetnica vezanih za razvoj glazbenoga života BiH, kao i za djelovanje istaknutih osoba iz naše glazbene povijesti.

26 Kemal Dedović (1942.-), jedan je od eminentnih koreografa u Bosni i Hercegovini. Čitav radni vijek darovao je Abraševiću i gradu Mostaru. Kao plesač raskošnih mogućnosti, koreograf, scenarist, redatelj programa, folklorni zanesenjak te iskusni pedagog utkao je svoje ime i svoje autorsko djelo u prepoznatljiv imidž ansambla igara i pjesama Abraševića. U gotovo svim mostarskim osnovnim i srednjim školama osnovao je folklorne sekcije.

Godine 1947. pri RKUD-u „Abrašević“ osnovana je, uz druge, već postojeće, mala glazbena sekcija za učenje glasovira pod stručnim vodstvom Pauline Loose²⁷, nastavnice Učiteljske škole u Mostaru. Na Godišnjoj skupštini RKUD-a „Abrašević“ (7. rujna 1947.) predloženo je da se aktivnost glazbene sekcije proširi te da se pri Društvu otvori Glazbena škola. Prijedlog je prihvaćen pa je u listopadu iste godine organiziran prijamni ispit za upis učenika u Glazbenu školu. Već od školske godine 1947./1948. nastava se odvijala redovito po planu i programu koji je vrijedio za niže glazbene škole na području Bosne i Hercegovine. Zahvaljujući tadanjemu predsjedniku Safetu Ćišiću te nastojanju njegovih suradnika, Društvu je pošlo za rukom da za svega petnaest mjeseci stvori normalne uvjete rada za Nižu glazbenu školu sa smjerovima za glasovir, violinu te violončelo uz teoretsku glazbenu nastavu.²⁸

Na prijedlog Gradskoga narodnog odbora u Mostaru dana 27. siječnja 1949. Ministarstvo prosvjete NRBiH donosi rješenje o otvaranju Gradske niže glazbene škole. Neko je vrijeme škola još radila u prostorijama Društva, a nakon toga preselila se u vlastite prostorije.²⁹

Poslijeratnih godina stvarala se široka mreža odgojno-obrazovnih institucija radi iskorjenjivanja stoljetne zaostalosti. U okviru takve kulturno-prosvjetne politike, uz osnovanu Gradsku nižu glazbenu školu i

27 Paulina Loose (1913.-) izvrsna je glazbena pedagoginja. Sudjelovala je u osnivanju Glazbene škole, a vrijeme što ga je provela u školi kao ravnateljica razdoblje je najblistavijih uspjeha učenika škole kako na domaćim tako i na europskim pozornicama. Profesionalni put Pauline Loose, iako popločan svijetlim primjerima humanosti, stručnosti, požrtvovanosti, lojalnosti i predanosti za zajednicu i njezin pomladak, bio je trnovit, ali, nažalost, i friziran podaničkim spletkama pojedinih „čuvara“ socijalističkoga ćudoređa, personama *misericordialis* u moralnome i duhovnome smislu, parazitima svakoga društva. Godine 1954. rješenjem Gradskoga narodnog odbora postavljena je za v. d. direktora Gradskoga orkestra. U prijevremenu je mirovinu, nakon treće iznuđene ostavke, otišla 1973. godine. Danas živi u Mostaru.

28 Godine 1948./1949. uz pomoć Mjesnoga sindikalnog vijeća iz čitaonica i crkvenih kutića u društvene prostorije preneseno je 7 glasovira, a od privatnih osoba otkupljene su 23 violine, 3 violončela i 2 viole.

29 Rješenjem Narodnoga odbora grada Mostara, dana 24. lipnja 1954., otvorena je i Srednja glazbena škola sa smjerovima za glasovir, solo-pjevanje, gudačka te puhačka glazbala. Školske godine 1965./1966. izvršeno je spajanje Gradske niže glazbene škole i Srednje glazbene škole u jedinstvenu ustanovu pod nazivom Glazbena škola I. i II. stupnja u Mostaru. Opširnije o tome u: ZDRAVKO VERUNICA – PAULINA LOOSE, *25 godina Muzičke škole u Mostaru*, Mostar, 1974., str. 17-29.

Narodno pozorište, ukida se samostalni Orkestar Pozorišta narodnog oslobođenja Hercegovine. Ipak, razvoj novih kulturnih ogranaka, škole i kazališta pružao je izniman primjer mogućnosti ostvarenja i drugih oblika, pa i orkestra, što je davalo izgledne prilike da se stanje u najskorije vrijeme izmijeni, tim prije što je atmosfera postojećih glazbenih krugova, uporno nošena novim kulturnim entuzijastima, suptilno puštala korijenje svoga htijenja da se nešto davno započeto nastavi.³⁰

Safet Ćišić, jedan od inicijatora „bitke“ za formiranje Gradskoga orkestra, već 1952. godine uspostavlja kontakt s Karlom Malečekom³¹, tadašnjim članom Beogradske filharmonije, tražeći od njega da izvidi mogućnost dovođenja pojedinih glazbenika u Mostar. Inicijativu je preuzela i Glazbena škola koja je školske godine 1951./1952. otpočela pripreme za skupno muziciranje kao uvod u rad školskoga orkestra pod vodstvom vojnoga kapelnika Ivana Rebule. Zasluge svakako pripadaju Paulini Loose, neumornoj radnici Glazbene škole.³²

Već iduće godine Uprava Narodnoga pozorišta u suradnji s Glazbenom školom vrši ozbiljne pripreme za osnivanje Gradskoga orkestra vodeći završne pregovore za angažman Alfreda Tučeka³³ na mjesto dirigenta. U lipnju 1953. ista uprava potpisuje s Tučekom jednogodišnji ugovor, raspisuje se natječaj za prijam glazbenika u Gradski salonski orkestar, održavaju se audicije te se sklapa ugovor s petnaest glazbenika, uglavnom amatera i vojnih glazbenika.³⁴

30 Ukidanjem orkestra PNOH-a Mostar ne ostaje bez reproduktivnoga glazbenog tijela. Njegovi članovi pristupaju orkestru Abraševića (osim onih koji napuštaju Mostar).

31 Karlo Maleček (?-1987.) sudjelovao je u osnivanju i razvitku Glazbene škole. Bio je direktor Simfonijskoga orkestra od 1954. do 1958. godine. S praktičnom izgradnjom violina upoznaje se tridesetih godina XX. stoljeća. Dobiva dvije posebne diplome za izradbu violina (za kvalitetu zvuka i ljepotu izradbe). Po njegovoj osobnoj evidenciji izradio je 55 violina, a neke od njih danas se nalaze u Italiji, Švicarskoj, Njemačkoj, Češkoj, Hrvatskoj te u Sarajevu i Mostaru.

32 Prvi nastup orkestra Glazbene škole u okviru školskoga programa ostvaren je 3. ožujka 1952., a u program je bila uvrštena i Mozartova sonata za gudače u D-duru. Sljedeći nastup izveden je u novoootvorenoj dvorani Narodnoga pozorišta 27. ožujka iste godine. Podatci su uzeti iz građe osobne arhive prof. Pauline Loose.

33 Alfred Tuček (1904.-1987.) dolazi iz Sarajevske filharmonije (1953.) u mostarsku Glazbenu školu, gdje dograđuje školski orkestar i formira kvalitetnu osnovu za Simfonijski orkestar. U razdoblju od 1961. do 1965. godine bio je šef dirigent Simfonijskoga orkestra u Mostaru.

34 Na svečanoj akademiji u povodu Dana Republike, 29. studenoga 1953., Orkestar je nastu-

Prvi rezultati Orkestra bili su presudni za njegov daljnji razvoj. Početkom 1954. godine uprava Pozorišta kupuje više glazbala potrebnih za rad Orkestra (timpane, trube, flaute, palice, glasovir, pultove), a Tuček poučava učenike Niže glazbene škole te ih uvodi u Orkestar pa se broj članova povećava na dvadeset tri. Na temelju izvršenih priprema Uprava Narodnoga pozorišta u Mostaru smatrala je da su sazreli uvjeti da se Gradski orkestar odvoji te ozakoni kao posebna samostalna kulturna ustanova. Fiksiran je nadnevak 8. svibnja 1954., kada je zabilježen prvi javni nastup, te je Gradski salonski orkestar svečano proglašen samo Gradskim da bi potom 1958. godine prerastao u Simfonijski orkestar u Mostaru.

Zaključak

Glazbena umjetnost u Mostaru u naznačenom je razdoblju, obzirom na teške političke i društvene prilike, zaostajala za drugim kulturnim djelatnostima poput književnosti, likovne i kazališne umjetnosti. Tadašnja Bosna i Hercegovina, koju su nagrizale gospodarske poteškoće te neprosvijećenost stanovništva, nije imala prirodnu kulturnu klimu niti stručnu kadrovsku osnovu, ali ni institucije kao temelje svakoga organiziranog rada te se stoga bosanskohercegovačka glazba razvijala prirodno i samoniklo u okvirima narodne tradicije koja je tijekom stoljeća oplodivana istočnjačkim elementima te se održala usmenom predajom.

Do osnivanja nekoliko pjevačkih društava u Mostaru dolazi u posljednjim desetljećima XIX. stoljeća. Njihova je pojava bila izraz potreba novih društvenih snaga, domaće građanske klase, koja u uvjetima uklapanja u tijekove zapadnoeuropske kulture te intenzivnoga razvoja kapitalističkih odnosa postaje sve važniji činitelj u društvenome i nacionalno-političkome životu. Borba za ostvarenje interesa građanske klase podrazumijevala je stvaranje vlastite neovisne inteligencije. Ti su se ci-

pio u Narodnome pozorištu sa sljedećim programom: 1. Fantazije iz Verdijevih opera pod naslovom *Besmrtni Verdi*; 2. Karišik jugoslavenskih narodnih pjesama pod naslovom *Jugoslavenski biseri*; 3. Pratinja pjesama *Hej sloveni i Republiko naša*. Usp. LJILJANA IVANOVIĆ, *Simfonijski orkestar u Mostaru povodom 25. godišnjice postojanja i rada*, Veselin Masleša, Mostar, 1979, str. 32.

ljevi mogli postići i ostvariti angažiranjem vlastitih snaga radi školovanja mladeži i razvijanjem kulturno-umjetničkih akcija u širim slojevima naroda. S tim i takvim osnovnim zadacima te dalekosežnim planovima pristupilo se osnivanju kulturno-umjetničkih i kulturno-prosvjetnih društava.

Naglašena vjersko-nacionalna izdiferenciranost stanovništva u Mostaru došla je do izražaja i u zasebnome formiranju te usporednome postojanju društava pojedinih nacionalnih zajednica. Posebnost povijesnoga, političkoga, gospodarskoga, kulturnoga te religioznoga života i razvoja bosanskohercegovačkoga stanovništva, odnosno stanovništva Mostara vidno se očitovala i u prigodi osnivanja društava, posebice u prigodi osnivanja Gajreta, koje je bilo obilježeno nedoumicama i dvoj-bama svojstvenima za Muslimane u novim društveno-političkim uvjetima poslije austrougarske okupacije 1878. godine. Utemeljenje Gajreta predstavljalo je iznimno iskušenje muslimanske svijesti i jedno od najvažnijih raskrižja u novijoj povijesti Muslimana, koja je bila u znaku prijelaza i smjene civilizacija – orijentalno-islamske u zapadnoeuropsku.

Osnivanje Gajreta (1903.) jedne od najrazvijenijih muslimanskih kulturno-prosvjetnih organizacija svjetovnoga karaktera, bilo je rezultat djelovanja muslimanske inteligencije, zapravo prvoga naraštaja muslimanskih intelektualaca obrazovanih u europskome duhu, koji su bili začetnici i nositelji svih kulturnih akcija s početka XX. stoljeća.

No doista je malo kulturnih društava u Bosni i Hercegovini koja imaju tako svijetlu tradiciju kao što su imala društva Hrvoje i Hrvatska glazba u Mostaru. Hrvoje je počelo djelovati daleke 1888., a Hrvatska glazba, kao prva civilna glazba u Bosni i Hercegovini, 1890. godine kada je, svirajući, prošla mostarskim ulicama izazvavši opću aklamaciju i uzvike odobravanja. Bio je to odgovor na 400-godišnju tursku okupaciju i tek nastalu drugu, austrougarsku, u kojoj je nastavljena borba za hrvatsko ime.

Široko područje djelatnosti imalo je i pjevačko društvo Gusle koje je svoju nacionalno-političku, kulturnu i društveno-humanu aktivnost ostvarivalo preko mnogobrojnih priredaba, društvenih sijela te radom svojih sekcija, kazališne i zborne. Radničko kulturno umjetničko druš-

tvo Abrašević od svoga osnutka (1926.) pri Mjesnome međustrukovnom odboru sindikata i namještenika Mostara vršilo je kulturnu misiju. Dje-lovalo je preko svojih dramskih, glazbenih, zbornih, folklornih te dru-gih aktivnosti obuhvaćajući sve oblike amaterskoga umjetničkog rada u čemu je postizalo vrhunske rezultate koji su, ponekad, prelazili okvire amaterizma.

Analiza cjelokupne povijesti društava pruža osnovu za tvrdnju da su obilježja glazbenoga života Mostara u prijelaznim desetljećima XIX. te u prvoj polovini XX. stoljeća u svim svojim sastavnicama bila uvjetova-na političkim prilikama u kojima se kulturni (pa i glazbeni) život obliko-vao i odvijao. Unatoč pokušajima manipuliranja društvima radi politič-kih ciljeva, ona nikada nisu bila nositelji isključivosti i zatvaranja nego, naprotiv, uvijek su se zalagala za povezivanje i suradnju, uzajamnost i zbližavanje. Tako su se u Mostaru mogle vidjeti predstave zagrebačko-ga, varaždinskoga, novosadskoga kazališta, raznih kazališnih družina te čuti glazbene izvedbe najpoznatijih solista i zborova iz susjednih kra-jeva. Takva funkcija društava evidentna je od samoga njihova osnutka te se očitovala u njegovanju raznih oblika zajedničkoga rada. U tome je, osim kulturne, neosporno sadržana nezaobilazna konstruktivna šira uloga, poslanje i tradicija vodećih kulturno-umjetničkih i kulturno-pro-svjernih društava u Mostaru te Bosni i Hercegovini.

Izvori i literatura

- Arhiv BiH, FZMF PR BH 934/1884., šef Zemaljske vlade, Apel ZMF, 31. 10. 1884.
- AUGUSTINOVIĆ, ANTO, *Mostar (ljudi – kultura – civilizacija)*, Mostar, 1999.
- BESAROVIĆ, RISTO, *Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Sarajevo, 1968.
- BURINA, SAFET, *Radničko kulturno umjetničko društvo „Abrašević“ Mostar od 1926. do 1956. godine*, Štamparija „Rade Bitanga“, Mostar, 1956.

- ČELEBIĆ, EDIN, „Hrvatsko pjevačko društvo ‘Hrvoje’ od 1888. do 1914. godine“, *Hercegovina*, br. 6, Mostar, 1987.
- IVANOVIĆ, LJILJANA, *Simfonijski orkestar u Mostaru povodom 25. godišnjice postojanja i rada*, Veselin Masleša, Mostar, 1979.
- KEMURA, IBRAHIM, *Uloga „Gajreta“ u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1941)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1986.
- KEZMAN, NURDŽO, *Radničko kulturno umjetničko društvo „Abrašević“ Mostar*, Mostar, 2004.
- KLAJIĆ, BRATOLJUB, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1987.
- KOVAČEVIĆ, KREŠIMIR (ur.), *Muzička enciklopedija Jugoslaven-skog leksikografskog zavoda*, II. izd., JLZ, Zagreb, 1971.-1977.
- „Koncert mostarskih ‘Gusala’“, feljton, *Narod*, 15. 6. 1923.
- LEŠIĆ, JOSIP, *Grad opsjednut pozorištem*, Svjetlost, Sarajevo, 1969.
- MILETIĆ, DRAGO KARLO, *Hrvatska glazba u Mostaru*, Logotip, Mostar – Široki Brijeg, 2000.
- MILETIĆ, DRAGO KARLO – ĆUBELA, NEDELJKO, *Film u Mostaru od 1900. do 1980. godine*, Mostar, 1980.
- NIKIĆ, ANDRIJA, „Crtice iz povijesti glazbe u Bosni i Hercegovini“, *Naša ognjišta*, br. 3, 1973., s citatima iz knjige *Spomenica u slavu svečanog razvijanja zastave Hrvatskog glazbenog pjevačkog društva „Hrvoje“ u Mostaru*, 1904.
- NIKIĆ, ANDRIJA, *Stoljetnica mostarskog Napretka od 1902. do 14. rujna 2002. godine*, HKD Napredak i Franjevačka knjižnica, Mostar, 2002.
- NUIĆ, MATE, *Spomenica o pedesetogodišnjici Hrvatskog pjevačkog društva „Hrvoje“ u Mostaru (1888-1938)*, Mostar, 1939.
- „Osvit“, br. 30, 5. 11. 1898., Drugo „Hrvojevo“ sijelo.
- RADULOVIĆ, JOVAN, *Aleksa Šantić*, Prosvjeta, Mostar, 1934.

- RADULOVIĆ, JOVAN, *Pedeset godina Srpskog pjevačkog društva „Gusle“ u Mostaru (1888-1938)*, Prosvjeta, Mostar, 1938.
- VERUNICA, ZDRAVKO, „Aleksa Šantić i muzika“, *Hercegovina*, br. 4, Mostar, 1985.
- VERUNICA, ZDRAVKO – LOOSE, PAULINA, *25 godina Muzičke škole u Mostaru*, Mostar, 1974.
- VERUNICA, ZDRAVKO, „Crtice iz muzičkog života u Bosni i Hercegovini pred kraj turske uprave“, *Muzika*, god. I., br. 2, april – juni 1997.
- ŽDRALOVIĆ, MUHAMED, „Djela Ali-dede Mostarca u rukopisima orijentalne zbirke Arhiva Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti“, *Hercegovina*, br. 6, Mostar, 1939.

Prilozi

1. Abecedni popis profesionalnih glazbenika, glazbenih diletanata, kazališnih redatelja i glumaca koji su djelovali u Mostaru u prijelaznim desetljećima i u prvoj polovini XX. stoljeća

a) Profesionalni glazbenici

Alajbeg, Mate	ravnatelj škole za harmoniku, Abrašević (dalje A.), 1948.
Auda, Franjo	kapelnik, Hrvatska glazba (dalje HG), 1927.
Bagatela, Ivan	kapelnik, skladatelj, glazbenik, HG, 1918.
Beraković, Josip	glasovir, Hrvoje (dalje H.), 1898.
Boček, Melihar	kapelnik, HG, 1928.
Bojičić, Ljerka	diletantica, H., 1939.
Bašić, Kosta	bas, Gusle (dalje G.), od 1933. do 1939.
Bošnjaković, Mladen	zborovođa, G., od 1889. do 1892.
Bjelavac, Mustafa Mujo	stručni ravnatelj tamburaške sekcije, A., glazbenik, HG, od 1918. do 1944.
Bozzoti, Josip	zborovođa, G., od 1919. do 1922.
Czerny	kapelnik, HG, 1930.
Čačkez, Samjuel	glasovir uz nijeme filmove, kino Uranija (dalje U.) od 1926. do 1932.
Danon, Oskar	gostujući dirigent Simfonijskoga orkestra (dalje SO), zborovođa, A., ?
Delić, Jelisaveta	alt, G., od 1933. do 1939.
Dinstl, Johan	austrijski vojni kapelnik, G., ?
Dubek, Hugo (Čeh)	zborovođa, G., od 1896. do 1897.
Duhaček, Vaclav	kapelnik, HG, ?
Fio, Dinko	zborovođa, A., ?
Golubović, Momčilo	tenor, G., od 1933. do 1939.
Hadžić, Bahrija Nuri	sopran, pjevačica primadona Beogradske opere, prva solistica u Mostaru
Hap, Rajmond	zborovođa, A., 1946., ravnatelj Glazbene škole (dalje GŠ), 1948.
Horki, Josip (Čeh)	zborovođa, G., 1892.
Jenko, Davorin	skladatelj, G., 1895.
Jovanović, Karlo	glazbenik, HG, od 1918. do 1944.
Judl, Jovan (Čeh)	zborovođa i dirigent, G., od 1902. do 1914.
Klobučar, Bogumil	zborovođa, A.
Kokotović, Nedeljko	bas, G., od 1933. do 1939.
Komad, Eljub	glazbenik, HG, od 1918. do 1944.
Kovač, Elizabeta	sopran, G., od 1933. do 1939.

Kovačević, Ranko	bas, G., od 1933. do 1939.
Kramer, Đuro Petar	kapelnik, HG, 1930.
Kumpara, Anton	glazbenik, HG, od 1899. do 1918.
Kumpara, Rudolf Eugen	glazbenik, HG, od 1899. do 1918.
Lasta, Ante	rolo, HG, od 1918. do 1944.
Lehar, Franc	skladatelj, dirigent vojne glazbe 1883./84.
Loose, Paulina	dugogodišnja učiteljica i direktorica GŠ od 1950. do 1973.
Majstorović, Nada	sopran, G., od 1933. do 1939.
Mašek, Janko	kapelnik, HG, 1910.
Maleček, Karlo	graditelj violina, direktor SO, od 1954. do 1958.
Marić, Julio	gostujući dirigent SO, zborovođa, A., ?
Marić, Marko	bas F, HG, od 1928. do 1944.
Medaković, Pavle	zborovođa, A., 1983. i 1985., tada i dirigent SO
Mihajlović, Petar	zborovođa, G., 3. mjeseca, od 1897. do 1898.
Miletić, Ambro	zborovođa, H., od 1888. do 1889.
Miletić, Svetozar	tenor, G., od 1933. do 1939.
Milković, Jakiša	tenor, H., od 1925. do 1941.
Mikačić, Rajko	tenor, H., od 1925. do 1941.
Miličević, Frano	zborovođa, A., ?
Miličević, Nikola	član Hrvatskoga sokola (dalje HS), ?
Novak, Miko	glasovir uz nijeme filmove, U. od 1925. do 1932.
Nuić, Anđeo	fratar, učitelj glazbe, 1875.
Ondelj, Franjo	bas, HG, od 1909. do 1934.
Ostojić, Božo	zborovođa, H., ?
Paču, Jovan	skladatelj, G., ?
Papandopulo, Boris	gostujući dirigent SO i zborovođa A., ?
Pavasović, Andre Dalmatinac	učitelj glazbe, od 1846. do 1848.
Peš, Đuro	tenor, G., od 1933. do 1939.
Pezelj, Zvonimir	korna, HG, od 1918. do 1937.
Potur, Omer	ravnatelj tamburaške sekcije, A., 1948.
Prohaska, Franjo	zborovođa, H., od 1888. do 1889.
Rebac, Hajrudin	zborovođa, A. ?
Remec, Remec	zborovođa, H., od 1904. do ?
Ružica, Milutin	zborovođa, A., ?
Sajfert, Viljam (Čeh)	zborovođa, G., od 1894. do 1896.
Samardžić, Veselinka	alt, G., od 1933. do 1939.
Savić, Laza zv. Tantolini	glasovir uz nijeme filmove, kino Uranija (dalje U.), od 1911. do 1932.
Smoljan, Tonko	kapelnik, HG, 1934.
Stojić, Drago zv. Noga	trombon, HG, od 1924. do 1944. (i dalje)
Suton, Marko	zborovođa, H., 1939.; upravitelj Napretka (dalje N.), 1939.

Suton, Nikola	glazbenik, HG, od 1927. do 1944.
Šajn, Ilija	voditelj glazbene sekcije, A., 1946.
Šantić, Aleksa	pjesnik, zborovođa, skladatelj društva G., 1894., 1896., 1897.
Šantić, Branko	zborovođa društva G.
Šiljeg, Stanko	klarinet, saksofon, HG, od 1924. do 1944. (i dalje)
Šlesinger, Josip	skladatelj, G., ?
Šubir, Vinko	zborovođa, H., 1889.
Tolinger, Robert	srpski skladatelj, djelovao u G., virtuoz na cellu
Tomani, Venceslav	kapelnik, HG
Veber, Otto	glazbenik, HG, od 1918. do 1944.
Venuti, Maks	bas, G., od 1933. do 1939.
Vuletić, Nenad	tenor, G., od 1933. do 1939.
Zamrzla, Rudolf (Čeh)	zborovođa i skladatelj, G., od 1892. do 1894.

b) Glazbeni diletanti

Akšam, Agata	sopran, H., 1891.
Antunović, Drago	pjevač, H., od 1925. do 1941.
Barišić, Drago	član HS
Batko, Iva	pjevačica, H., od 1925. do 1941.
Batko, Štefica	pjevačica, H., 1925. do 1941.
Bedenković, Zvonko	pjevač, H., od 1925. do 1941.
Belobrk, Katica	pjevačica, H., od 1925. do 1941.
Boban, Kata	alt, H., 1891.
Čolić, Pero	član HS, ?
Čelić, Mara	sopran, H., 1891.
Družinec, Olga	pjevačica, H., od 1925. do 1941.
Jakopović, Ivo	član, HS, ?
Komljenović Rotim, Drago	pjevač, H., od 1925. do 1941.
Krulj, Uroš	doktor, violina kvarteta, G., ?
Krulj, Veselinka	alt, G., od 1933. do 1939.
Kurtović, Anđa	alt, H., 1891.
Marković, Ivan	bas, G., od 1933. do 1939.
Matić, Ana	sopran, H., 1891.
Musa Barbarić, Mila	pjevačica, H., od 1925. do 1941.
Musa, Petar	član, HS, ?
Pandža, Anka	članica, HS, ?
Retl, Dragutin	član, HS, ?
Smoljan, Ivan	pjevač, H., od 1925. do 1941.
Soldo, Ivan	član, HS, ?
Soldo, Lucija	učiteljica, pjevačica, H.
Šola, Zorka	sopran, G., ?

Tomlinović, Ankica	sopran, G.
Vladić, Ljubica	članica, HS, ?
Vladić, Zvonko	član, HS, ?
Vlaho, Anđelko	član, HS, ?
Vujica, Vlado	član, HS, ?

c) Kazališni redatelji i glumci

Abramović Bjelica, Nikola	redatelj, A.
Bačić, Franka	glumica Narodnoga pozorišta (dalje NP), 1949.
Bebl, Marko	redatelj, glumac, scenograf, 1901.
Belobrk, Mirko	diletant, od 1925. do 1941.
Bilić, Dušan	redatelj, G.
Bilić, Vladislav	diletant, G. (šaljive uloge)
Bošnjaković, Mladen	redatelj, G., 1889.
Bovan, Đorđe	redatelj, A., od 1946. do 1956.
Čemalović, Azra	glumica, NP, 1949.
Čišić, Alija	glumac, NP, 1949.
Čorić, Pero	diletant, od 1925. do 1941.
Čorović, Svetozar	diletant, G. (šaljive uloge)
Dučić, Jovan	diletant, G. (šaljive uloge)
Gatlo, Ignjat	redatelj, G., 1889.
Halilović, Ana	diletantica, H., 1898.
Hakl, Zeno	glumac, NP, 1949.
Hasanagić, Omer	redatelj, A., od 1926. do 1936.
Hristić, Pastana	diletantica, H., 1898.
Hristić, Ruža	diletantica, H., 1898.
Jukić, Ante [Veljko Obradov]	redatelj, H., ?
Kakarić, Nikola	diletant, H., 1898.
Koen, Abo	redatelj, A., od 1926. do 1936.
Kolak, Lazo	diletant, G. (salonski ljubavnik)
Knežević, Karlo	diletant, H., 1898.
Komljenović, Drago	diletant, H., 1898.
Kožul, Stanka	diletantica, H., 1898.
Kukić, Ivica	glumac, NP, 1949.
Kumpara Rimac, Jelena	diletantica, H., 1898.
Kurtović, Nada	diletantica, od 1925. do 1941.
Mihić, Frano	grafički radnik, redatelj A., od 1926. do 1936.
Mihić, Stjepan	diletant, H., 1898.
Mijatović, Anuška	diletantica, H., od 1925. do 1941.
Mikačić, Rajko	diletant, H., 1898.
Miličević, Boro	glumac, NP, 1949.
Miličević, Ognjenka	redateljica, A., od 1946. do 1956.

Miličević, Stojan zv. Đoka	redatelj, scenograf, od 1925. do 1941.
Milković, Jakiša	doktor, diletant, od 1925. do 1941.
Mujić, Safet	doktor, narodni heroj, redatelj A.
Nikašinović Vrščanin, Božo	redatelj, G., 1888.
Novaković, Ante	redatelj, A., 1946., glumac NP, 1949.
Omeragić, Muhamed	glumac, A., 1949.
Prodanović, Milka	diletantica, G., ?
Radulović, Vladimir	diletant, G., ?
Smoljan, Ivka	diletantica, H., 1898.
Smoljan, Šimun	diletant, H., 1898.
Soldo, Ivan M.	učitelj, glumački referent, 1939.
Soldo, Jelka	diletantica, H., 1898.
Soldo, Petar	kazališni redatelj, 1898.
Suton, Marko	diletant, H., 1898.
Šain, Risto	diletant, G. (herojske uloge)
Šantić, Aleksa	diletant, G. (komadi s pjevanjem)
Šantić, Branko	redatelj, G., 1920.
Šimun, Ana	redateljica, A., od 1926. do 1936.
Šipioni, Josip	diletant, H., 1898.
Šola, Anastasije	redatelj, G.
Šoljak, Ante	redatelj, A., 1955.
Travica, Branko	redatelj, A., od 1946. do 1956
Veble, Marko	poduzetnik, kazališni redatelj, 1904.
Vladić, Ante	grafički radnik, redatelj, A., od 1926. do 1936.
Vranić, Šukrija	redatelj, A., od 1926. do 1936.
Zabovšek, Ferdinand	diletant, H., 1898.

2. Repertoar po glazbenim vrstama koji se izvodio u Mostaru u prijelaznim desetljećima i u prvoj polovini XX. stoljeća

AUTOR	NAZIV DJELA
-------	-------------

1. Repertoar glazbeno-scenskih djela

a) Opere

Donizetti, G.	Marija kći pukovnije, G.
Krstić, S.	Zulumčar (1939.), Gajret (dalje Ga.)
Gounod, C.	Hor vojnika iz Fausta, G.
Smetana, B.	Zbor iz Prodane nevjestice, G.
Verdi, G.	Besmrtni Verdi (fantazija iz opere Trovatore) (1953.), A.
Vilhar, F. S.	Zvonimir (nedovršena, izvodili se ulomci)
Zajc, I.	Graničari (samo uvertira, 1871.), H.
	Nikola Šubić Zrinjski (1876., 1901.), H.

b) Operete, glazbeni igrokazi, komedije, tragedije, šaljive igre u jednome činu

Alečković, S.	Oprosti mu (1929.), Ga.
Andrejević, J.	Prkos (1891.), G.
Ban, M.	Milenko i Dobrila, (1879. do 1910.), G.
Bašagić, S.	Abdulah paša (1929.), Ga.
Bogović, M.	Matija Gubec (1891., 1902., 1912.), H.
Ćorović, S.	On (1929.), Ga.
Daščarić, T.	Svežanj (1895.), H.
Dragošić, ?	Siget (1896.), H.
Đorđević, M.	Slobodarka, (18798. do 1910.), G.
Freudenreich, J.	Graničari (1888., 1894., 1899., 1903., 1911.), H. Crna kraljica (1896., 1899., 1905.), H.
Gogolj, N. V.	Ženidba (1900., 1902.), H. Revizor (1897.), H.
Gorki, M.	Na dnu (1926. do 1936.), A.
Horst, J.	Mamurluk (1899.), G.
Ilić, D.	Kralj Vukašin (1896.), G. Monolog (1896.), G.
Jošt, B.	Žrtve (1926. do 1936.), A
Jurković, J.	Kumovanje (1895.), H.
Kalman, I.	Jesenji manevar (1892.), H.
Kos, N.	Crna kraljica; Seljaci u gradu (1897.), H.
Kostić, L.	Maksim Crnojević (1897.), G.
Krstinić, P.	Stjepan Tvrtko (1897.), H.
Ljubić, J.	Posljednji kralj (1896.), H.
Mijatović, Č.	Ikonija vezirova majka, G.
Milano, N.	Amanda (1894., 1898.), H. Bez brkova (1894.), H.
Miletić, S.	Diletanti (1892.), H.
M. M. (?)	Dva pobratima (1892.), H.
Moanoa, J.	On je gluh (1902.), H.
Mulabdić, E.	Svak na posao, Ga.
Mulalić, M.	Čar ramazanske noći (1932.), Ga.
Muratbegović, A.	Muhadžiri (1930.), Ga. Na Bajram (1930.), Ga. Susjedi (1933.), Ga.
Nikolić, A.	„Jug Bogdan“ i „Vlajko“ iz „Zidanje Ravnice“, G.
Nušić, B.	Vlast, A. Hadži Lojo (1929.), Ga. Analfabeta (1929.), Ga. Narodni poslanik (1936. do 1941.), A. Protekcija (1879. do 1910.), G.
Njegoš, P. P.	Gorski vijenac (1901.), G.
Obradov, V.	Mučenici (1901.), H.
Okruglić, I.- Sremac, S.	Šokica (1895.), H.
Ostrovski, A. N.	Šuma (1936. do 1941.), A.

Peyrounet, C.	Madmiselle de Tonche (Gospođa Tuš), 1891.), H.
Plaović-Đaković, ?	Voda s planine, A.
Popović, J. S.	Pokondirena tikva (1926. do 1936.), A. Kir Janja (1936. do 1941.), A. Smrt Stevana Dečanskog (1888.), G. Vladislav (1889.), G. Miloš Oblič (1889.), G. Svetislav i Mileva (1890.), G. Zla žena (1891.), G. Beograd nekad i sad (1897.), G.
Simić, M.	Drugarice (1895.), G.
Subotić, J.	Zvonimir (1895.), H. Krst i kruna (1887., 1896., 1899.), G. Herceg Vladislav (1890.), G.
Šantić, A.	Hasanaginica (1905.), G.
Šreder, A.	Zaboravljeni štit od kiše (1898.), G.
Tomčić, J. E.	Bračne ponude (1892.), H. Pastorak (1900., 1901.), H.
Tucić, S.	Bura (1907.), H.
Velikanović, I.	Posvatovci (1896., 1905., 1906.), H. Tulumić udaje svoju kćer (1896.), H.
Veselinović, J.	Đido (1894.), G.
Vodopivec, V.	Kovačev student (1891.), H.
Vojnović, I.	Ekvinocij (1902., 1903.), H.
Zmaj, J. J.	Šaran (1896., 1899.), G.

2. Vokalna i vokalno-instrumentalna glazba

A. Svjetovna

a) Solistička glazba

Čačkes, S.	Souvenir (1925.), za glas i klavir
Mokranjac, S.	Mirjana, Tri junaka, Lem-Edima, solo i glasovir, G.
Šantić, A.	Naprijed, za jedan glas, G.

b) Zborska glazba i kantate

Beethoven, L. v.	Oda radosti (iz IX. simfonije), A.
Bedrović, V.	Lindo, mješoviti zbor, A.
Danon, O.	Uz Maršala Tita, mješoviti zbor, A.
Eisenhuth, Đ.	Ustaj rode (1892.), muški zbor, H. Hrvatski napjevi (1892.), muški zbor, H.
Gotovac, J.	Ero s onog svijeta Omili mi u selu djevojka, mješoviti zbor, A.

Govačovski, ?	Bože živi (1898.), muški zbor, H.
Horejšek, V.	Jadna draga (1889.), G.
Hristić, S.	Jesen (1911.), G.
Jenko, D.	Bogovi silni, Žute žice, Spavaš li, Što ćutiš (1889.), muški zbor, G.
Jovanović, J. P.	Zastav se srpska vije (1889.), G.
Lisinski, V.	Oj, talasi, mješoviti zbor, A.
Malaškim, ?	Pomišljaji den strašni (1911.), G.
Mozart, W. A.	Ave verum corpus, mješoviti zbor, A.
Mokranjac, S.	Deseta rukovet (1911.), G.
Nafronik, ?	Ruski kadril (1911.), G.
Paču, J.	Srpska molitva U boj Brankovo kolo (1889.), G.
Paljetak, V.	Fala, mješoviti zbor, A.
Pienta, K.	Živjela Hrvatska (1898.), H.
Popović, M.	Mačem kopljem Kantata Juga i Jugovića (1889.), G.
Preradović, P.	Udesu mome (1888.), muški zbor, H. Napitnica (1888.), muški zbor, H.
Sremac, S.	Grob kaluđerov (1911.), G.
Stanković, K.	Uskliknimo (1889.), G.
Šantić, A.	Hajm' u kolo, muški zbor, G. Kosovo, Tamburice, Na izvoru, Oj potoci, Srpska zastava, But' te se iz sna, U borbu, Pijmo vino, sve za mješoviti zbor, G.
Šubir, V.	Na noge braćo (1892.), muški zbor, H.
Tajčević, M.	Viknala Jana, mješoviti zbor, (1981.) A.
Topalović, M.	Jezerce, mješoviti zbor
Verdi, G.	Nabucco, mješoviti zbor iz opere, A.
Vilhar, F. S.	Bojna pjesma
Zajc, I.	U boj, u boj (1888.), muški zbor, H. S velebita (1888.), muški zbor, H. Hrabren Hercegovac (1892.), muški zbor, H. Himna Gundulića Poputnica Nikole Jurišića (1891.), muški zbor, H.
Zekić, Dž. H.	Odjek duše, mješoviti zbor, Ga.

c) Folklorna građa: vijenci, sevdalinke

Bošnjaković, M.	Venac srpskih pjesama (1889.), G.
Jirke, ?	Vijenac hrvatskih napjeva (1903.), H.

- Jovanović, J. P.
Marinković, R.
Novak, ?
Nepoznati autori:
- Kosovka djevojka, uz gusle, G.
Prvo kolo srpskih pjesama (1889.), G.
Gorski kraj (1903.), H.
Agina Fata
Bančice
Bosanska rapsodija
Evo srcu mom radosti
Kad puhnuše sabahzorski vjetrovi
Svadili se orli i sokoli
- Šantić, A.
- Prvo kolo srpskih narodnih melodija iz Bosne
i Hercegovine
Drugo kolo – 7 pjesama
Treće kolo, srpske melodije – 10 pjesama
Treći vijenac – 6 pjesama
Srpske narodne melodije iz Bosne i Hercegovine,
s posebnim pjesmama:
Oj djevojko što me moriš, što mi pendžer ne otvoriš;
Ej uzmi me, preko plotu baci me, uba, ubava;
Ej što no mi se Travnik zamaglio
(1905.), G.
- Zamrzla, R.
- Vijenac srpskih pjesama (1892.), G.
Vijenac čeških pjesama (1893.), G.
- Više autora:
- Karišik (splet) hrvatskih pjesama (1898.), H.
Karišik jugoslavenskih narodnih pjesama
pod naslovom „Jugoslavenski biseri“;
Karišik hrvatsko-hercegovačkih pjesama pod
naslovom „Što je naše, više nije“ (1891.), H.
- Žganec, V.
- Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja,
mješoviti zbor, A. B. Duhovna
- Jovanović, Z.
Mokranjac, S.
- Na duhove, G.
Liturgija (1905.), G.
Opelo, G.
- Rahmanjinov, S.
Šantić, A.
- Liturgija, mješoviti zbor, G.
Sprovod i opijelo
Vaskrsnet Bog (pastoralne stihije), muški zbor
O kto, kto, Nikolaja slaviti (tropar)
Tebe pojem, mješoviti zbor
Hristos voskrese, za ženski ili dječji zbor, te
i za mješoviti zbor
Hvalite, izvorna skladba, G.
- Topalović, M.
Zamrzla, R.
- Liturgija, G.
Pred ikonov sv. Save (1894.), G.

3. Instrumentalna glazba

a) Solistička glazba

Čajkovski, P. I.

Napolitanska pjesma, za klavir, A.

Šubir, V.

San i java, solo za krilni rog (1892.), H.

b) Orkestralna glazba

Nepoznati autori:

Bosanska koračnica, SO

Pjesmom u prirodu, SO

Jugoslavenski biseri, SO

Kalif iz bagdada, SO

Kavatina, SO

Hej sloveni, SO

Šantić, A.

Emina, SO